

Počet našich legionářů v Rusku se koncem roku 1918 ustálil na čísle 61 800. Toto pro nás dnes už stěží představitelné vojenské těleso pak putovalo celým Ruskem. Nebyli v něm jen Češi a Slováci (i když ti tvořili zdaleka největší položku vojska), do legií vstoupil také nezadbatelný kontingent ukrajinský, německý, rumunský, polský a maďarský. Osudovým přetřepem byla bitva u Zborova v létě 1917. Svým způsobem to byla bitva bratrovražedná. Češi v rakousko-uherských uniformách se ocitli v bojovém doteku s Čechy v legionářských stejnokrojích. A přestože se přebíhání k „Rusům“ trestalo na rakouské straně nelítostně, o to hojněji se rozrůstaly řady legií právě po zborovském střetu, dokonce takovou měrou, že se během pouhého roku téměř zdvojnásobily. Nepřekvapí proto, že tzv. zborovská tradice byla dlouho považována za jednu z klíčových státních tradic. Po vzniku Československé republiky se den zborovské bitvy, to jest 2. červenec, stal - až do r. 1950 - svátkem čs. armády. Zborov si však zaslouží náš zájem i dnes, zaslouží si klidnou, věcnou diskuzi nejen o vlastní bitvě, ale také o jejích širších souvislostech.

Dne 2. července 1917 prorazily u východohaličského městečka Zborova [1] tři pluky Čs. střelecké brigády prudkým útokem frontové linie rakousko-uherského armádního sboru a dosáhly přesvědčivého vítězství. Soudobá literatura mluvila o slavné bitvě u Zborova [2]. Tento článek chce po osmdesáti osmi letech připomenout toto dnes zapomenuté střetnutí Čechoslováků či spíše Čechů v uniformách ruských s Čechy v uniformách rakouských a posoudit dnešními očima bitvu, vyzvednutou v meziválečném Československu na hlavní svátek nové československé armády, každoročně slavený za spontánní účastí českých a z větší části i slovenských společenských institucí a za široké účasti občanské společnosti.

Z hlediska **Velké války 1914-1918**, v níž miliónové armády zápolily o příští uspořádání světa, představovala v podstatě nevýznamnou epizodu, o níž válečné analýzy evropských mocností vesměs mlčí. Pro ruskou východní frontu nebyla přínosem strategickým, ani taktickým, protože demoralizovaná a rozpadávající se ruská armáda nebyla schopna využít neočekávaného průlomu nepřátelských linií a obrátila se na bezhlavý ústup. Čeští vojáci se již dříve účastnili velkých bitev a prokázali v nich statečnost a kompetenci, ale vždy pod cizími prapory, za cizí zájmy a v cizích uniformách. Jen v letech 1914-1918 rakouská armáda

hnala v zájmu utlačovatelské monarchie do bojů na ruské a především na italské frontě přes jeden milión Čechů. Zůstaly po nich pomníčky padlých po českých městech a vesnicích, ale veteránům z rakouské armády se v nové republice poct a uznání nedostalo: bojovali za stát, který českému národu svobodu nepřál a který skončil na propadlišti dějin. Dnes památka slavné bitvy u Zborova a jejího významu pro český odboj a stát a pro jeho armádu v povědomí národa více méně vymizela.

Na otázku, v čem spočívá mimořádnost zborovské bitvy, odpovídá historik Jan Galandauer v zasvěcené monografii [3] z poslední doby citátem z pera spisovatele Karla Čapka:

Jsou v dějinách události, které postupem doby nabývají zvláštní a skoro symbolické hodnoty ... Zborovská bitva je (jednou z nich). Stala se skoro bezděčně představitelkou legionářské slávy. Bylo by zbytečné dokazovat, že heroický výkon našich legií neleží v jednotlivé bitvě ... Co dává zborovské bitvě tak mimořádné postavení ... ? Myslím, že to jsou dvě okolnosti: byla ... okázalým a samostatným vstupem českých vojsk na válečné dějiště a jako bitva se (odlišovala od) té ostatní anabáze, složené z bezejmenných aktů statečnosti, důmyslu, organizace a iniciativy... (Proto právem představuje) nejkrásnější tradici naší armády.

Tak odpověděl čelný představitel české kultury - k podrobnějšímu výkladu se ještě vrátíme.

Od České družiny k československé brigádě

Největší česká zahraniční kolonie v době před první světovou válkou žila v Rusku. Čítala na šedesát tisíc Čechů, z nichž třetinu tvořili zemědělci usazení v *druhé polovině 19. století na Volyni* a požívající ruské státní občanství. Ostatní krajané byli podnikateli, manažery, řemeslníky, učители či jinými odborníky, kteří přicházeli do země za výdělkem a ponechávali si příslušnost rakousko-uherskou. Žili na slušné životní úrovni, zakládali krajanské spolky a nezapomínali na vlast, i když se ztotožnili s ruskou společností a s ruským státním zřízením.

Na počátku první světové války vznikl z podnětu *Svazu československých spolků na Rusi*, hlásícího se k obnovení české státnosti pod romanovskou korunou, vojenský oddíl složený z místních dobrovolníků. Tzv. **Česká družina**, čítající na tisíc mužů pod ruským velením, odjela v říjnu 1914 na frontu, kde však nepůsobila jako celek. Její roty, půlroty a čtyry, přidělené k divizím a nižším vojenským svazkům jako rozvědná služba, doplňovaly ruský průzkum a dosahovaly se znalostí rakousko-uherských jazyků a zvyklostí a se schopností improvizace a samostatného rozhodování a jednání vynikajících výsledků. Tato nebezpečná a záslužná činnost zůstávala ruské veřejnosti utajena, i když zásluhou českých rozvědků byl na příklad na Bílou sobotu roku 1915 bez výstřelu převeden do ruského zajetí celý 28. rakouský pěší pluk „Českých dětí“ i s hudbou [4].

Přes intenzivní zájem ruské generality na posílení kvalifikovaných rozvědných služeb postupovalo rozšiřování České družiny pomalu. Carská vláda, těžkopádná byrokracie a místní gubernátoři soustavně bránili a překáželi českým zajatcům vstoupit do přímého boje za svobodu svého národa. Odvolávali se na mezinárodní právo, nedůvěřovali českému nacionalismu, liberalismu a katolictví nebo nedovedli rozlišit Čecha od *Austrijáka* (Rakušana). Iniciativně v tomto směru postupovali někteří velitelé ruských armád. Proto se přes velký zájem vlasteneckých zajatců v táborech v roce 1915 Družina rozšířila jen o jeden prapor a až počátkem příštího roku na střelecký pluk a v květnu 1916 na *střeleckou brigádu* o dvou plucích. Na podzim 1916 pak začala výstavba třetího pluku, formálně ukončená v dubnu 1917. Brigáda a její pluky neoperovaly stále jako

celky, ale zůstávaly rozděleny v malých skupinkách po celé jihozápadní ruské frontě. Přesto postupný příchod zajatců do českých útvarů pozitivně ovlivnil atmosféru a smýšlení rodícího se vojska, jeho vztah k demokracii a jeho názory na příští samostatný stát.

Rozšiřování československého vojska bylo v souladu se záměry politického vedení našeho odboje a jeho čelného představitele T. G. Masaryka, který považoval vytvoření početných a zdatných národních vojenských jednotek za jeden ze základních předpokladů úspěšného odboje a jeho politického či diplomatického uznání. Soudil, že samostatný stát a svobodu si zaslouží jen národ schopný vybojovat je se zbraní v ruce.

Podmínky pro rozvoj československého vojska se nezlepšily ani *po pádu carismu na jaře 1917*. V československém odboji v Rusku sice v květnu toho roku jednoznačně převážil vliv nové válečné emigrace, podporující prof. Masaryka a pařížskou Čs. národní radu, ale ruská občanská vláda setrvala na negativním stanovisku k rozvoji československého vojska a chtěla je dokonce rozpustit! Na hroutící se frontě pak ukáznění a bojechtiví Čechoslováci naráželi na nepochopení a na otevřené nepřátelství ruských vojáků, podléhajících bolševickým heslům o separátním míru a o půdě, opouštějících frontu a odmítajících pokračovat v boji.

Prozatímní ruská vláda soupeřící s bolševiky se *v květnu 1917* pokusila zabránit úplnému zhroucení východní fronty velkou ofenzivou, spojenou se jménem ministra války Kerenského [5]. Měla být vedena na jihozápadním úseku, nejméně zasaženém demoralizací, směrem na Lvov. Jejím jádrem měly být dobrovolnické úderné oddíly, které měly obnovit bojového ducha armády a strhnout k útoku oddíly váhající či odmítající poslušnost. Pro ofenzivu byly soustředěny rozsáhlé lidské i materiální zdroje.

K účasti na ofenzivě se přihlásila i **Československá střelecká brigáda**. Přihláška byla – po jistém váhání poukazujícím na nesecvičenost, na neúplný stav a na nedostatečné vyzbrojení a vystrojení – přijata. V ruských poměrech nešlo o velkou jednotku: čítala 3500 mužů ve třech plucích po třech praporech, z nichž jeden složený z volyňských krajanů odmítl pod vlivem prostředí k útoku nastoupit. Na prvním soustředění v Jezerné u Tarnopolu brigáda prožívala nepoznané nadšení a euforii: tolik Čechoslováků se shromáždilo ke společnému boji pod husitskými prapory a pochoduje za zpěvu sokolských písní! Vnímali pospolitost jako velký národní svátek – po třech stech letech od Bílé Hory české vojsko svobodně míří do boje za vlastní národní zájmy! Prostedí, v němž se pohybovali, jejich optimismus a bojechtivost nepodporovalo: ruští vojáci opouštějící frontu po celých praporech beze zbraní jim rozmlouvali úmysl nastoupit do útoku a z pochodu k frontě je zrazovali.

Jak probíhala bitva

Oblíbený velitel brigády ruský plukovník V. Trojanov prosadil, aby jednotka nebyla nasazena na hlavní směr ofenzivy, ale přeřazena na vedlejší úsek k 11. ruské armádě.

„Mám tu brigádu rád,“ řekl prý poručíku Rudolfovi Medkoví [6]. „Vím, že ti lidé jsou jako diví do ohně. Je to velkolepé, ale bylo by škoda, aby přišla nazmar. Brigáda totiž nemá co na sebe [7] a nemá čím střílet. Přihlásili se do úderných trup, aniž mají ... (potřebnou) výzbroj a výcvik. Když budeme útočit, bude po brigádě ... a bude zničeno, možná navždy, jádro našeho vojska.“

Brigáda obsadila **v noci na 22. 6. 1917** přidělený úsek na výšinách u obce Cecová (dnes Kalinivka), široký 6,5 km (tj. 2 m na vojáka) v podmínkách málo příznivých. Finský pluk, který střídala, opustil svévolně frontu a zbývající hrstka vojáků neochotně předala nefunkční či poškozené kulomety a přiznala, že zbylé střelivo bylo záměrně ukryto a zakopáno. Místo

zákopů našla napůl zřícený nehluboký příkop s nedostatečnými kryty a s chatrnými drátěnými překážkami. Zbývajících deset dnů věnovala opravě výchozího postavení, přípravě zbraní a pečlivému průzkumu terénu. Poslední noc rozvědky zjistila od zajaté polní stráže, že na rakouské straně stojí český pluk, což neproniklo do širší pozornosti. V posledních dnech ztratili dělostřelbou několik důstojníků, mimo jiné přišel o oko vyznamenaný velitel rozvědek, podporučík **Jan Syrový**, jeden z autorů plánu útoku [8].

Plán nezpracovali ruští velitelé pluků v hodnosti plukovníků, ale čeští poručíci-velitelé rot bez vojenského vzdělání, ale s bohatou praxí rozvědků. Neodpovídal tradičním ruských útočným postupům: byl rámcový a ponechával široké pole iniciativě a samostatnému rozhodování, jímž velitelé i vojáci průzkumných jednotek přivykli. Nepředpokládal útok v sevřených řadách, ale ve skupinkách využívajících terénu a momentu překvapení, schopných improvizace a nadaných uvědomelou kázní, bojovým elánem a obětavým nasazením. Účastník bitvy, pozdější generál **Karel Klapálek** (1893-1984), který bojoval za druhé světové války na východní i na západní frontě, vzpomínal, že se nesetkal s takovým nadšením, s nímž u Zborova útočili čeští vojáci. odhodlaní položit život za svobodu národa [9].

Brigáda útočila v rámci 49. armádního sboru mezi dvěma finskými divizemi [10], které měly na úzkých (jen 2 km širokých) úsecích operaci rozhodnout. Měly obsadit především strategickou výšinu Mogila, hlavní oporu nepřátelské fronty. Česká brigáda postupující v druhém sledu měla frontu vyrovnávat a udržovat spojení. Skutečnost dopadla opačně: z druhořadého posláni 11. armády se stal hlavní úspěch ofenzivy a československá brigáda se místo pomocné funkce stala strůjcem nečekaného vítězství a průlomu nepřátelské fronty.

Ráno dne 2. července 1917 nastoupila brigáda do výchozích pozic za soustředěné palby nepřátelského dělostřelectva, které útok očekávalo. V bitvě vlastně nebylo jednotné velení – roty vyrážely ze zákopů na všeobecný rozkaz k útoku. V 9 hodin vyrazili dobrovolně přihlášení granátníci s úkolem prorazit průchody v nepřátelských drátěných zátarasech. Jejich velitel *svobodník Sekanina* padl mezi prvními. Za nimi nastupoval na pravém křídle posílený 1. pluk. Poručík (pozdější plukovník) **Josef Švec** [11], velící 8. rotě, zachytil v deníku [12] autentický obraz útoku. Dobře zastřílené nepřátelské dělostřelectvo zuřivě zasypávalo palbou roty stísněné ve výchozích pozicích. Vyskočil ze zákopu a s povelem „Vpřed!“ vyrazil v čele rojnice a proběhl tři sta metrů země nikoho k nepřátelským zákopům. Proklouzli otvory v zátarasech a spojovacím zákopem pronikli do první linie, kde překvapili obránce očekávající útok zepředu u palebných postavení. Předstíraným vržením nefunkčního ručního granátu je Švec odzbrojil a s oddílem pronikal zákopem do dalších pásem obranných postavení. Zastřelil rakouského poddůstojníka z Plzně, který jej se zbraní ohrožoval, a s lítostí zjistil, že to byl Čech. Obratným manévrem se podařilo zneškodnit kulometná hnízda a obrátit zbraně proti nedůrazným protiútokům nepřítel. Při dalším postupu zajímali hloučky protivníků, kteří se vzdávali a po odzbrojení byli posíláni beze stráže do týlu. Rychlý postup si vynutil vyčkat na posíly a žádal přeložení dělostřelecké palby kupředu.

O půl hodiny později vyrazil na levém křídle rovněž posílený 2. pluk, smetl předsunuté stráže a do 10 hodin dokončil obsazení prvního obranného pásma rakouského opevnění. Uvolnil tak prostor pro postup 1. praporu 1. pluku na pravém křídle, který byl zastaven a utrpěl velké ztráty boční palbou z opevněné Mogily, kterou finská divize na první pokus nedobyla. Teprve společným úsilím českých a finských oddílů byl uzel obrany obklíčen a kolem 14 hodin dobyt. Statečný odpor uherského praporu, který padl do posledního muže, zachránil rakouský armádní sbor před úplným zničením.

K poledni československé oddíly rychle pronikaly do dalších pásem rakouských opevnění. Postupovaly obratně a s velkou vynalézavostí, využívaly terénu, pronikaly spojovacími zákopy, vynořovaly se nenadále ze zákopů a opět mizely a vnášely zmatek do řad obránců, kteří měli dojem útoku zvláště vycvičených úderných oddílů. Ranění dobrovolci odmítali návrat do týlu a chtěli pokračovat v boji s vítěznými druhy.

Útok československé brigády prolomil frontu v šíři 12 kilometrů a do hloubky 5 kilometrů a ustálil se ve vzdálenosti 3-5,5 kilometru od výchozích pozic. Zajali 62 důstojníků a 3150 vojáků včetně štábu rakouské brigády a ukořistili 20 děl a další vojenský materiál. Úspěch byl vykoupen vážnými ztrátami 190 padlých a pohřešovaných včetně 5 velitelů rot a 800-1000 raněných. Padlí byli 4. 7. 1917 pohřbeni ve společných hrobech nad vesničkou Cecová pod prostým památníkem.

Až večer za soumraku byla vyčerpaná vítězná brigáda vystřídána a odcházela do zálohy spokojena s prvním společným vystoupením. Provolávala slávu svým velitelům, vzpomínala na husitské bojovníky a vychutnávala pocity a vyměňovala si zážitky ze zdařilého společného vystoupení. Rozhodné vítězství nesecvičené a špatně vyzbrojené jednotky překvapilo ruské velení, které si znovu uvědomilo její kvality, nemělo však k dispozici spolehlivé zálohy k operačnímu využití průlomu ve prospěch ofenzivy. Zpráva o vítězství se rychle roznesla po celé frontě. Velitel armádního sboru generál Salivačev přispěchal na koni na místo, klaněl se raněným, vzdával poctu padlým a chválil „smělé orly a bílé sokoly, kteří strhli za sebou ruské slepice“. [13]

Míjela kolona zajatců, z nichž jeden později vzpomínal: „... pochoduji šťasten v zástupu zajatců městečkem Jezernou a ... slyším zpěv: Spějme dál, statně dál, za sokolským praporem! Vyběhl jsem ze zástupu a hlásím se ke svým, hlásím se do československého vojska.“ [14]

Zajatý maďarský major se rozčílil nad proradným vztahem českých vojáků k rakouské armádě, ale po úmorných letech pobytu v zákopech při špatné straně a při odloučení od rodin, při nervovém vyčerpání a lhostejném vztahu k válce měli Češi pochopitelně malý zájem bojovat za císaře pána.

Československá střelecká brigáda nadšeným vystoupením porazila na hlavu nepřítele dvakrát silnějšího, pečlivě opevněného a lépe vyzbrojeného. Její nečekaný úspěch spočíval v morálních kvalitách, které nepodlehly demoralizaci, a v originálním pojetí útoku, založeného na boji v malých skupinách a spoléhajícího na osobní kvality jednotlivce i sehraných kolektivů.

Na rakouské straně

Na rakouské straně fronty stál proti československé brigádě *prapor 86. uherského pluku a 19. pěší divize složená ze dvou českých pluků: 35. plzeňského (61 % Čechů) a 75. jindřichohradeckého (82 % Čechů)*. Obě jednotky byly útokem zničeny: maďarský prapor zcela při obraně Mogily a rakouská divize čítající na 6000 mužů utrpěla fatální ztráty: 75. pluk přišel o 70 důstojníků a 2400 mužů (z toho zajato 2000) a z 35. pluku zajato 1562 mužů.

Divize byla rozmístěna v zákopech z roku 1916, vyztužených traverzami a betonem a protkaných spojovacími okopy od polních stráží až ke třetímu obrannému pásmu. O důkladnosti výstavby svědčí nalezený nápis: „Kdo dobude těchto zákopů, zničí Rakousko.“ [15]. Stav jednotek i opevnění byl před útokem prověřen a schválen inspekcí vysokých rakouských a říšskoněmeckých velitelů. Shodou okolností byla v den bitvy v Poslanecké sněmovně ve Vídni

oznámena amnestie nového rakouského císaře Karla Habsburského na trestné činy politické a vojenské včetně velezrady, uložené vojenskými i civilními soudy, určená především pro Čechy. V rámci politiky usmíření národů měla čelit obtížné situaci monarchie ve třetím válečném roce a uspokojit odbojné Čechy uznáním českého státního práva. Amnestie vyvolala u německých poslanců z Českých zemí rozhořčené reakce a protičeskou hysterii v rakouských médiích. Obojí spatřovali příčinu zborovské porážky ve velezrádné dohodě českých vojáků z 19. divize s českými odpadlíky v ruské armádě. Bylo proto nařízeno přísné vyšetřování zbylých důstojníků a vojáků divize a sousedících útvarů, zaměřené na účinnost obrany a na vztahy k útočníkům. Vyšetřování shodně dovozovali – jak bylo možno předpokládat – že se bránili ze všech sil přesile, nezaznamenali případy předčasného vzdávání ani projevy zbabělosti či poraženectví. Byli zaskočení nenadálým útokem speciálně vycvičených úderných oddílů, které postupovaly s nezvyklou razancí a pronikaly překážkami s obratností koček (*kanzenartig*). Útočníci nebyli Rusové, kteří se s nimi dříve přicházeli „bratřit“, snad představitelé kavkazských národů (Čerkesi), ale v žádném případě v nich nepoznali Čechy nebo Slováky, ani neslyšeli je mluvit česky či slovensky. Neměli tušení, že proti nim stojí a útočí krajané. Vínou za porážku přičítali pozdnímu příchodu říšskoněmecké zálohy na bojiště, která nena-stoupila do protiútku a pomohla jen zacelit mezeru ve frontě. Rakouské armádní velení dospělo k obojakému stanovisku, že české pluky sice neselhaly, v plném rozsahu, že však též nesplnily všechny obranné povinnosti. Podezření z velezrádného spojení s českými útočníky bylo však oficiálně vyvráceno i v parlamentě a proti 19. divizi ani proti jejím plukům nebyla uplatněna kárná opatření.

V rakouském a v českém tisku se v této souvislosti poprvé objevily oficiální informace o existenci Československé střelecké brigády v ruské armádě, které povzbudily domácí odboj.

V rakouských uniformách působili u Zborova dva čeští důstojníci [17]. Velitelem 19. divize byl generál polní podmaršál E. Boeltzt, jeden z mála Čechů ve vysokých armádních funkcích, mezi mužstvem oblíbený a hlásící se ke své národnosti. Byl přesvědčen, že jeho vojáci bojovali dobře a že si nezaslouží obviňování a osočování. Po drtivé porážce divize a po nenávislné kampani požádal o odvolání, jemuž bylo po čase vyhověno. Nešťastný český generál, jehož divize byla v konfliktu s československou brigádou zničena, spáchal koncem války na Ukrajině sebevraždu. Jiný důstojník Josef Koepl velěl jako podplukovník 35. pluku a později sloužil jako generál v československé armádě. V rozsáhlém rozboru s využitím osobních zkušeností a dokumentů z rakouských archivů vyloučil velezradu pluku dohodou s útočníkem a poukázal na dvě hlavní příčiny porážky: na nedostatek pohotových záloh a na vadný projekt opevnění. Říšskoněmecký rezervní oddíl nespěchal na bojiště přímou cestou, ale oklikou, což při napjatých vztazích mezi rakouskými a říšskoněmeckými oddíly bylo vykládáno jako úmysl. Při výstavbě rakouských opevnění byl mechanicky uplatněn vzor ze západní fronty s podstatně hustší obranou. Soustavy spojovacích zákopů od stanovišť polních stráží až ke třetímu obrannému pásmu a nedostatečných vzdáleností mezi těmito pásmy obratně využili čeští útočníci.

Po bitvě

Ruské vrchní velení oznámilo 3. července 1917, že „*chrabrá vojska 4. finské divize a československé brigády opanovala silně opevněné nepřátelské pozice na výšinách (u Zborova) ...*

Finská brigáda zajala 1560 důstojníků a mužstva Československá brigáda 62 důstojníků, 3150 vojáků ... (a většinu ukořistěných zbraní obrátila proti nepříteli)“.

Šlo o první citaci československé jednotky ve zprávě vrchního velení, která předznamenala zásadní přelom v jejím rozvoji a postavení. Ruský tisk při kritickém nedostatku pozitivních zpráv z fronty palcovými titulky velebil zborovské vítězství hrdinných Čechoslováků, kteří vykonali na frontě více než tři armádní sbory.

Brigádě telegraficky blahopřál prof. T. G. Masaryk, který byl v té době v Petrohradě. Jeho upřímnou radost nad vítězstvím zachytil jeho tajemník J. Papoušek: po přečtení novinové zprávy na veřejné vývěsce pokynul prý „izvozcíku“ (drožkaři) na cestu do redakce Českoslováka s úsměvnými slovy: „Jednou za čas si to můžeme dovolit!“ Masarykovi naopak telegraficky blahopřál náčelník hlavního stanu generál A. A. Brusilov. Osobně brigádu navštívil a vyznamenal ministr války Kerenský, povýšil jejího velitele na generála a slíbil plnou podporu rozšiřování československého vojska. Ruská vláda a hlavní stan si uvědomily aktuální hodnotu ukázněné a morálně pevné československé brigády v době vrcholícího rozpadu armády a povolily neomezený nábor českých a slovenských zajatců. Tak vznikly příznivé podmínky pro rychlou výstavbu našeho vojska.

Československou brigádu čekaly po slavném vítězství velmi obtížné týdny. Již 8. 7. 1917 byla znovu povolána do zákopů, z nichž útočila 2. 7. 1917 a které ruské oddíly opustily. Krátce nato 16. 7. přešla německá a rakouská vojska do letní ofenzivy a změnila ruský, tak zvaný *tar-nopolský ústup* na bezhlavý útek. Prchaly desetitisíce a statisíce ruských vojáků beze zbraní, aby zachránili holý život. Čechoslováci, pro které zajetí znamenalo oprátku, opuštění všemi, nemohli ustupovat jako celek, ale po plucích a případně po menších jednotkách na vlastní pěst. V urputných bojích zachraňovali sebe i ruské oddíly z obklíčení za cenu větších ztrát než u Zborova a mnohdy se nestačili postarat o vlastní raněné. Mezi padlými byl i oblíbený velitel 3. pluku, ruský kapitán Alexejev. Ani v těchto kritických situacích Čechoslováci neztratili soudržnost, obětavost a morální integritu.

Koncem července 1917 byla brigáda soustředěna na Volyni kolem městečka Polonného, aby se zotavila, doplnila a připravila na náročné úkoly vyplývající z katastrofické situace ruské východní fronty. Přijímala spontánní mohutný příliv českých zajatců z táborů hlásících se do vojska. Během tří měsíců se brigáda čítající původně tři a půl tisíce mužů rozvinula v úplný samostatný armádní sbor desetkrát převyšující výchozí stav. Vznikla **1. československá střelecká divize „Husitská“** se čtyřmi pluky, nesoucími též jména husitských osobností [18], a současně vyrůstala *na levém břehu Donu* 2. náhradní divize rovněž se čtyřmi pluky. Sbor doplňovaly dva pluky dělostřelecké a dva pluky náhradní a další odborné útvary. Československý armádní sbor v počtu čtyřiceti tisíc mužů zůstával sice pod ruským velením, ale po politické stránce podléhal Čs. národní radě a byl určen výhradně k boji proti Ústředním mocnostem a nesměl být využit pro řešení vnitroruských záležitostí. Protože v zimě 1917 sovětská vláda zahájila s Ústředními mocnostmi jednání o separátní mír a uzavřela příměří, byl sbor znovu ohrožován rychlým postupem rakousko-uherských a říšskoněmeckých armád. Jeho převedení na francouzská bojiště se podařilo jen z malé části. Začínala československá či sibiřská anabáze, neuvěřitelné tažení obrovskou cizí zemí zmítanou občanskou válkou, kterou si mohlo dovolit jen vojsko náležitě velikosti a organizace a s mimořádnými morálními i vojenskými kvalitami a s vynikající organizací a vojenskou kompetencí. Utkalo se na Volze se silnými sovětskými ozbrojenými silami, které sice neporazilo, ale nebylo též jimi pora-

ženo, a vysloužilo si zaslouženou pozornost celého světa. Trvalo však ještě několik let, než se po válce mohl vrátit do osvobozené vlasti.

Zborovská bitva očima první republiky

Státy žijí ideály, z nichž vzešly: Československá republika jako nově vzniklý stát navázala v roce 1918 na zahraniční odboj, kterým prokázala světu všechny předpoklady pro samostatnou existenci, a přihlásila se plně k legionářským branným i morálním tradicím. Významné místo v nich zaujala slavná bitva u Zborova.

Bitvou se v meziválečném Československu zabývala rozsáhlá literatura vědecká, vzpomínková i pramenná včetně osvětových brožur a velkých reprezentativních děl pro širší veřejnost. Nechyběly ani rozborů a vyjádření vojenských odborníků. Autory těchto prací byli v převážné míře legionáři – přímí aktéři s osobním vztahem k odboji, k jeho nositelům a k jeho výsledkům. I když usilovali o objektivní postižení historie a pravdivé vyličení skutečnosti, nemohli nevyjadřovat pocity hrdosti a uspokojení, pociťované nad událostmi a činy, jimiž legie přispěly k osvobození národa a ke vzniku samostatného státu.

U zborovské bitvy se soustředili na její vítězný průběh a mimoděk pominuli některé vedlejší okolnosti. Nevěnovali pozornost okrajovému významu bitvy v rámci světové války a východní fronty, nepostrehli některé faktory usnadňující její průběh, například nedostatky rakouských opevnění a pozdní příchod říšskoněmeckých záloh.

Právem vysoce ocenili morální i vojenské kvality útočníků, ale hlouběji se nezabývali reakcí jejich českých protivníků v rakouských uniformách, součinností s finsko-ruskými spolubojovníky na křídlech a dalšími osudy česko-volyňského praporu, který odmítl do útoku nastoupit. Neměli možnost studia v rakouských vojenských archivech, a snad to ani nepovažovali za důležité. Přáli se svým prezidentem republice alespoň padesát let svobodné existence, ale vývoj je zaskočil a krutě zasáhl v roce, kdy se chystali oslavit její dvacáté výročí.

Jen zcela ojediněle se v literatuře objevila upozornění, že oslavy zborovské bitvy vyjadřují pocity především českého národa a jsou lhostejné či dokonce odporují cítění a smýšlení silné německé a maďarské menšiny či mohou narazit na lhostejnost či pocit křivdy u českých veteránů z rakouské armády či u většiny zajatců, kteří do legií nevstoupili.

Na otázku po mimořádnosti či slávě zborovské bitvy odpovídala česká literatura vcelku shodně s citovaným stanoviskem Karla Čapka. Uveďme jiné hodnocení předního znalce bitvy, historika odboje PhDr. Josefa Kudely, z drobné práce určené sokolským vzdělavatelům k jejímu 10. výročí:

„(Zborov) umožnil a usnadnil vytvoření velkého československého vojska v Rusku i v druhých státech spojeneckých a dal mu pevný základ mravní a vysoký ideál vojenský, vykonal velmi mnoho pro rozšíření znalostí o našem národu v Rusku i v jiných zemích, ukázal celému světu, že náš národ svobodu opravdu chce a že je jí hoden, burcoval národ ve vlasti a tvořil v něm nezlomnou víru ve vítězství i důvěru ve vlastní síly. Zborov znamená ... (zásadní) přelom v našem odboji.“ [19]

S bitvou a jejími výročími byla spojena řada okázalých státních a veřejných akcí, například založení hrobu Neznámého vojína v Praze. Byly pro něj netradičně zvoleny ostatky jednoho z legionářů padlých u Zborova, nešlo tedy doslovně o neznámého vojína. Byly vyzvednuty koncem června 1922 ze společného hrobu u Cecové, s poctami převezeny do Prahy a slavnostně za rozsáhlé účasti legionářů a oficiálních hostů uloženy v Malé kapli Staroměstské radnice v místech, kde před třemi sty léty byli po bělohorské porážce popraveni čeští páni.

Hrob sloužil jako památné pietní místo do roku 1941, kdy byl zlikvidován německými okupanty. Obnoven byl na vrchu Žižkově až v roce 1949, kdy legionářského neznámého vojína nahradily ostatky vyzvednuté z bojiště u Dukly: legionářskou tradici nahradila ideologie druhého východního odboje.

Výročí zborovské bitvy si připomínali legionáři již na Sibiři od roku 1918 a později pravidelně s orgány státními a společenskými institucemi i se širokou veřejností ve vlasti. K 10. výročí v roce 1927 se na Bílé hoře za přítomnosti prezidenta republiky, vlády a politické a společenské reprezentace konala přehlídka vybraných armádních svazků včetně 25 letadel 1. leteckého pluku. Následovala slavnostní pouť armádních a legionářských delegací k pomníku padlých u Cecové.

V rámci 10. výročí vzniku Československé republiky v roce 1928 uložil ministr národní obrany všem útvarům československé armády *„uchovat v paměti pro příští pokolení národa slavnou tradici bitvy zborovské“ a každoročně důstojně „uchovat v paměti ... oslavit armádními přehlídkami, shromážděními a tryznou ve všech posádkách její výroční den“*, který se stal hlavním armádním svátkem. K těmto oslavám, které se staly též součástí školních osnov, se spontánně připojovaly československé obce legionářská a sokolská a jiné spolky a sdružení a česká a z větší části též slovenská veřejnost. K těmto výročí byla zahájena na Žižkově stavba monumentálního Památníku osvobození s jezdeckou sochou Jana Žižky z Trocnova a s administrativní budovou, s archivem a s muzeem na úpatí kopce podle projektu architekta-legionáře Jana Zázvorky.

Jeho slavnostní otevření připravené k 20. výročí vzniku ČSR bylo po mnichovských událostech odvoláno. Dne 22. 9. 1938 vláda vedená legionářským hrdinou a účastníkem bitvy u Zborova Janem Syrovým vyhlásila mobilizaci, v zápětí 30. 9. 1938 však pod těžkým nátlakem mnichovský diktát přijala. Památník byl v létech 1951-1989 přeměněn v československý komunistický panteon určený k pohřbu čelných představitelů KSČ. Dnes ve správě Národního muzea čeká na rekonstrukci a definitivní vymezení svého poslání.

Po rozbití ČSR

V roce 1941 se o zborovskou bitvu jako o symbol ruských legií a zahraničního branného odboje opovržlivě oťrel nacistický státní tajemník v protektorátě K. H. Frank [20], který odmítl „lež o legionářském hrdinství“ a prohlásil zborovskou legendu za falšování dějin a obelhávání národa.

Druhý československý odboj navázal tam, kde skončilo dílo legionářů: nastoupil do boje za obnovení samostatného státu. Účastnili se jej i někdejší bojovníci od Zborova. Ve vlasti to byli například generál **Vojtěch Luža** [21] a **generál Karel Kutlvašr** [22], z východního odboje lze uvést **Zdeňka Fierlingera** [23] a **generála Ludvíka Svobodu** [24]. Tisíce legionářů padlo za obět perzekuci okupačních nacistických orgánů, mezi jinými **můj otec PhDr. Josef Kudela** [25]. Legionáři, jejichž počet klesl přibližně na jednu polovinu, po osvobození v roce 1945 již nikdy nezaujali místo, které jim náleželo v meziválečném Československu.

Velké národní slavnosti, zejména májové oslavy konce druhé světové války a vítězství nad nacistickým Německem, nebyly u nás již spojovány s činností a výsledky legií, ale s vítězstvím sovětské armády a Československého armádního sboru, který přišel z východu.

Poslední oslavy zborovské bitvy se konaly v červenci 1947 v Praze při příležitosti IV. manifestačního sjezdu Československé obce legionářské [26]. Slavnostní průvod více než šedesáti

tisíc uniformovaných účastníků měl dvě části: první tvořili legionáři a druhou účastníci druhého odboje. V čele legionářů pochodovala pod historickou zástavou České družiny slavná zborovská brigáda, vedená 1. plukem mistra Jana Husa s populárním velitelem a hrdinou Pražského povstání generálem Kutlvašrem. Následovaly další historické pluky a divize legií ruských s bývalými veliteli, čtyři pluky legií francouzských a šest pluků legií italských. Nechyběly oddíly českých vojáků Rudé armády a námořníků z boky Kotorské a dalších dobrovolníků z první světové války. Součástí sjezdu, který představoval poslední velké legionářské shromáždění a oficiální přihlášení k Masarykově demokracii obohacené o výsledky druhého odboje, byla slavnostní scéna na strahovském stadionu.

Československá obec legionářská byla po únorovém převratu 1948 rozpuštěna jako instituce reakční a kontrarevoluční a nahrazena Svazem bojovníků za svobodu, v jehož čele stanul rudoarmějce Jan Vodička [27], který v Rusku proti legiím bojoval. V Československé armádě byly oslavy výročí zborovské bitvy nahrazeny slavením bitvy dukelské.

Závěrem

Samostatný československý stát vzniklý v roce 1918 prošel za více než osmdesát pět let své existence strastiplnou cestou plnou zvrátů, okupací a totalitního režimu a teprve v posledním desetiletí 20. století se znovu navrátil ke svobodnému demokratickému zřízení, s nímž původně začínal. Legionáři z prvního odboje již nežijí a jejich tradice, které prvních dvacet let tvořily páteř státního směřování, byly od nacistické okupace v roce 1939 – pomíneme-li dobu druhého odboje v zahraničí – hrubě napadány a odmítány a postupně upadly v zapomnutí. Rozsáhlá legionářská literatura odborná i krásná je veřejnosti obtížně dostupná a tematika legií nové autory nepřitahuje. Ze života veřejného i armádního mizí poměrně nedávný osudový úsek historie, v němž český národ získal státní samostatnost a prokázal vysoké morální i branné kvality.

Útlá knížka Jana Galandauera *Bitva u Zborova – Česká legenda* z roku 2002, v edici Dny, které tvořily české dějiny, imponuje vedle čtivosti objektivním pohledem, komplexním přístupem a širokou komplexní pramennou základnou. Dostane se bohužel jen do rukou malého počtu zájemců a odborníků a nepronikne do širší veřejnosti. Její základní poselství, vážící se bezprostředně na legionářské tradice, připomíná dnešní konzumní společnosti pachtící se za osobním ziskem a majetkem, světlou památku hrstky českých vlastenců v ruských uniformách, kteří v daleké cizině v době osudových revolučních zvrátů nedbali na osobní prospěch a pohodlné bezpečí a neváhali nasadit vlastní životy pro vzdálenou a nejistou myšlenku samostatného československého národního státu. Vítězstvím ve slavné bitvě u Zborova dne 2. července 1917 otevřeli dokořán bránu rozvoje československého zahraničního branného i politického odboje a vytvořili výchozí základnu pro vznik svobodné československé společnosti, která se později jejich přičiněním stala výspou demokracie ve fašizující střední a východní Evropě a která byla sametovou revolucí znovu nastolena. Památku těchto ušlechtilých hrdinů a jejich tradic připomíná příslušníkům naší transformující se armádě i tento článek.

Poznámky k textu:

- [1] Dnes na západní Ukrajině v Tarnopolské oblasti na řece Strypě.
- [2] PhDr. Josef KUDELA. *O slavné bitvě u Zborova*. Čeljabinsk 1918, Praha 1922, 1928 aj. Cit. dle vyd. ČOS Praha 1927.

- [3] Jan GALANDAUER. *Bitva u Zborova. Česká legenda*. Praha 2002, str. 10 an.
- [4] Kudela, Josef, ca, str. 9.
- [5] A. F. Kerenskij (1881-1970), eser, předseda Prozatímní ruské vlády v Rusku 1917-1918, svržen bolševickou říjnovou revolucí 1917 a v příštím roce emigroval.
- [6] Galandauer, Jan, ca, str. 33.
- [7] Mnozí vojáci měli ještě polokožichy, plstěné válenky a papachy. Cit. podle Jan Galandauer str. 35.
- [8] Jan Syrový (1888-1970), armádní generál, starodružinník vyznamenaný ruskými řády a citovaný ve zprávě ruského vrchního velitelství, velitel čs. armádního sboru na Sibiři 1918-1920, v ČSR vojenský a politický činitel, předseda vlády 1938-1939, odsouzen 1947 za kolaboraci s nacisty k 20 letům vězení, 1960 amnestován.
- [9] Cit podle Jan Galandauer, ca, str 33.
- [10] Ruské divize s posádkou ve Finsku.
- [11] Josef Švec (1883-1918), sokolský učitel tělocviku v Jekatěrinogradu na severním Kavkaze, starodružinník, důstojník ruských legií, posléze plukovník a velitel 1. střelecké divize, spáchal sebevraždu 25. 10. 1918 ve stanici Aksakovo pod vlivem morální krize legionářských oddílů ustupujících od Volhy.
- [12] *Deník plukovníka Švece*, red. dr. Josef Kudela, Praha: Památník odboje, 1922, str. 168.
- [13] Kudela, Josef, ca, str. 17.
- [14] Galandauer, Jan, ca, str. 68.
- [15] Týž str. 15.
- [16] Vrchní velitel východní fronty princ Leopold Bavorský a velitel skupiny rakouských vojsk generálplukovník Boehm-Ermoli.
- [17] Galandauer, Jan, ca, str.
- [18] Byly to pluky: 1. mistra Jana Husí, 2. Jiřího z Poděbrad, 3. Jana Žižky, 4. Prokopa Holého.
- [19] Cit. brožura ČOS o Zborovu z r. 1927, str. 25.
- [20] Karl Hermann Frank (1898-1946), představitel SDP v ČSR, německý nacistický politik, vedoucí činitel NSDAP, 1939 státní sekretář, 1943 říšský státní ministr a generál policie v protektorátě. V květnu 1945 odsouzen lidovým soudem k trestu smrti a popraven.
- [21] Vojtěch Luža (1891-1944), ruský legionář, brigádní generál, zemský vojenský velitel na Moravě, od r. 1944 představitel odbojové Rady tří a vojenský velitel domácího odboje. Zastřelen českými četníky u Příbylavi.
- [22] Karel Kutlvašr (1895-1961) velel u Zborova 4. rotě 1. pluku a v čele velitelství Bartoš sehrál zásadní roli v Pražském povstání 1945. V roce 1949 odsouzen na doživotí, 1960 amnestován.
- [23] Zdeněk Fierlinger (1891-1976) velel u Zborova 3. praporu 1. pluku, čs. diplomat a politik, 1945-1946 předseda vlády ČSR.
- [24] Ludvík Svoboda (1895-1979), ruský legionář, od 1922 důstojník čs. armády, od 1939 velel čs. jednotce v Polsku, zárodku čs. armádního sboru v SSSR, 1945-1950 ministr národní obrany, 1952 vězněn, 1968-1975 prezident republiky, který odmítl jmenovat dělnicko-rolnickou vládu, avšak zaštil proces normalizace.
- [25] PhDr. Josef Kudela (1886-1942), čelný představitel ruských legií (člen odbočky ČNZ, náčelník Informačně osvětového odboru a šéfredaktor Čs. deníku, kulturně politický pracovník masarykovské orientace, středoškolský profesor a veřejný činitel v Brně, historik prvního odboje, novinář a vydavatel odbojové a sokolské literatury, autor více než 60 původních prací. Zahynul v Osvětimi.
- [26] Galandauer, Jan, ca, str. 133.
- [27] Jan Vodička (1893-1961), původně příslušník čs. legií, 1918-1919 jeden z vůdců levicové opozice proti intervenčnímu vystoupení legií. Jako činitel KSČ vězněn 1939-1945 v Sachsenhausenu. Po r. 1945 člen ÚV KSČ a poslanec NS.

Přehled literatury o bitvě u Zborova (starší i současné) je uveden v závěru výše citované knihy Jana Galandauera, str. 153 (pozn. autora přispěvku).